

З МАТЕРІАЛІВ «ОКРЕМОЇ ПАПКИ»

Близько семидесяти років тому у партійно-державному діловодстві колишнього Союзу РСР була започаткована особлива категорія документів під грифом «окрема папка». Належність до неї означала найвищий ступінь секретності, призначення лише для надзвичайно вузького кола керівництва, довічну закритість.

Виокремлення цього виду секретності припадає на початок 20-х років. Воно стало наслідком формування однопартійної системи, перебирання на себе правлячою РКП(б) владних функцій, піднесення ролі партійного апарату, зростання закритості радянського суспільства. Тодішні канцеляристи вищих установ деякий час найважливіші, на думку керівництва партії, документи відкладали в окрему теку, яка й дала назву цій категорії документів.

Усі роки вони перебували на особливому зберіганні. Про них не було навіть згадки в інструкціях по діловодству. Не входили вони й до переліку справ, які здавалися до архівів, їхня недоступність була абсолютною і на мала терміну давності.

Розсекречені нині документи цього спецхову складають надзвичайно цінні джерела. Вони розкривають найпотемніші пружини формування й реалізації політичної лінії партійно-державної машини, утворення і функціонування тоталітарної системи, її кадрового корпусу, репресивного апарату. Матеріали колишньої «окремої папки» неоціненні для висвітлення таких складних процесів нашої історії, як колективізація сільського господарства, розкуркулення селянства, причини і наслідки голодоморів, здійснення національної політики, перебіг визвольних змагань, сутність однопартійної системи, деформації суспільного розвитку тощо.

Документи «окремої папки» 20-х років суттєво відрізняються від загального і таємного діловодства. Вони, звичайно, виконувалися в одному примірнику, нерідко від руки, в тому числі й написані безпосередньо секретарями ЦК. Питання формулювалися у «глухому» варіанті: «Про УКП», «Про колишніх меншовиків», «Про галичан» і т.д. Зустрічається чимало постанов, особливо на доповіді ДПУ, які дослідникові без допоміжних матеріалів не дають майже ніякої інформації. Наприклад:

Слухали: про інтелігенцію (доп. т. Балицький).

Ухвалили: погодитися з пропозиціями т. Балицького.

Політбюро ЦК КП(б)У утворювало постійні та тимчасові комісії, які займалися головними питаннями життєдіяльності республіки. Матеріали багатьох з них були віднесені до категорії надсекретних і потрапляли до «окремої папки». Зокрема, документи комісій у політичних, закордонних, військових та інших справах. У протоколах засідань Політбюро ці питання позначалися порядковим номером і поміткою «окрема папка».

Першими рішеннями Політбюро ЦК КП(б)У, які й започаткували

«окрему папку», були постанови щодо інших політичних партій. Вони датовані кінцем 1923 року. На той час в Україні при панівному становищі компартії формально ще зберігалися елементи багатопартійності. Діяла нечисленна Українська комуністична партія, яка намагалася об'єднати національне найсвідоміші комуністичні сили. Функціонували окремі організації колишніх меншовиків, осередки єврейських та інших партій.

Потреба глибокої конспірації постанов щодо цих партій пояснювалася намаганнями приховати відвертий курс РКП(б)-КП(б)У на остаточне викорінення будь-якої політичної опозиції та утвердження однопартійності. Формально, допускаючи існування інших партій, цими закритими рішеннями найвища керівна інстанція КП(б)У спрямовувала діяльність своїх партійних комітетів, урядових установ, ДПУ на послідовну їхню ліквідацію.

Одночасно ЦК РКП(б) і виконком Комінтерну вели роботу з утворення нових комуністичних партій та революційних організацій трудящих. Зокрема, у прикордонних з УСРР країнах — Польщі та Румунії. Секретні документи проливають світло на складні, досі маловідомі перипетії становлення і діяльності Комуністичної партії Західної України (КПЗУ). ЦК КП(б)У було політичним куратором і фінансовим донором цієї партії. Більшість принципових питань її тактики і стратегії, керівних кадрів вирішувались у Москві, хоч КПЗУ була крайовою автономною організацією Комуністичної робітничої партії Польщі (КРПП).

До «окремої папки» 1924 р. потрапляють документи про безпосереднє втручання партійного керівництва у сферу державних та судових органів. Зокрема, у лютому Політбюро ЦК КП(б)У доручає виконання смертних вироків ДПУ. У справі «Політичної організації на Лубенщині», процес якої відбувся влітку 1924 р., Політбюро дозволило застосувати вищу міру покарання (ВМП) до винних у політичних вбивствах і визначило «квоту» — 5 осіб. При цьому, безперечно, спитали дозволу у Москви. Генсек ЦК РКП(б) Й.Сталін зажадав письмово обґрунтувати застосування ВМП. Одержавши це обґрунтування, залишився задоволеним і повідомив постанову ЦК РКП(б): «Не заперечувати проти вироку, викладеного у шифровці тов. Квірінга».

Взагалі восени 1924 р. ЦК РКП(б) встановлює порядок, за яким місцеві прокуратури у випадках, де можливе застосування ВМП, обвинувальні висновки надсилають до прокуратури УСРР та ЦК КП(б)У, а не до суду. Згодом усі обвинувальні висновки, які «тягли» на ВМП попередньо мали направлятися до Москви і розглядатися спеціальною комісією Політбюро ЦК РКП(б) у складі Д.Курського, В.Куйбишева та Ф.Дзержинського.

Матеріали «окремої папки» свідчать, що нарком юстиції і прокурор УСРР М.Скрипник виступив проти позасудового розгляду політичних справ. З цього питання він вступив у конфлікт з головою ДПУ УСРР

В.Балицьким. Останній шукає підтримки у Москві, звертається з листом до заступника голови ОДПУ В.Менжинського, у якому доводить, що інтереси секретно-агентурної роботи не дозволяють проведення відкритого суду. На прикладі меншовиків він показує, що у них дуже рідко «під час обшуку вдається виявити компрометуючі матеріали (літературу, прокламації і т.ін.), які могли б служити для гласного суду речовими доказами вини підсудних». Політбюро ЦК КП(б)У відкинуло пропозицію М.Скрипника про відкриті судові засідання у політичних справах.

Водночас ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У постійно тримають на контролі чимало судових процесів — «Київського центру дій», «Димівську справу», «Полтавську справу», даючи наркомату юстиції, верховному суду та президії ВУЦВК директиви щодо їхнього проходження, винесення вироків до ВМП тощо.

Цілком зрозуміло, що у повній секретності велося обговорення питань діяльності органів ДПУ УСРР. На прикладі лише одного засідання Політбюро від 26 червня 1925 р. простежується намагання всіляко їх зміцнювати, спрямовувати на політичний розшук, ставити в окреме положення у системі державних органів.

Ось таке коло питань, які свого часу були найсуворішою таємницею тодішнього вищого керівництва УСРР й складають першу подачу цієї постійної рубрики журналу.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «ПРО КОЛИШНІХ МЕНШОВИКІВ»

13 листопада 1923 р.

О быв[ших] меньшевиках (т. Лебедь).

а) Признать необходимым развить дальнейшую работу среди быв[ших] меньшевиков, стремясь всячески вызывать их на активные публичные выступления (на митингах, собраниях), направляемые против партии меньшевиков и ее ЦК.

б) Обратить особое внимание на Киевских и Одесских меньшевиков.

в) Проследить, нет ли у б[ывших] меньшевиков связей с границей.

г) Считать необходимым созвать на Украине съезд быв[ших] меньшевиков не позже декабря мес[яца], ввиду того, что дальнейшая отсрочка неблагоприятно отразится на работе по разложению м-ков. О чем сообщить Ц.К. Р.К.П.

Лебедь

* Постанова написана власноручно секретарем ЦК КП(б)У Д.Лебедем. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 7.

**Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
«ПРО УКП (УКРАЇНСЬКУ КОМУНІСТИЧНУ ПАРТІЮ)»**

13 листопада 1923 р.

1. Отклонить предложение о совместной работе с УКП.
2. Признать, что УКП подошла к моменту, когда действительно коммунистические элементы должны порвать с националистическими.
3. Взять курс на самоликвидацию УКП с вхождением в КПУ или на раскол, с тем, чтобы отделить коммунист[ические] элементы от националистических.

Квиринг

* Постанова написана власноручно першим секретарем ЦК КП(б)У Є.Квірінгом. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 8.

**Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
«ПРО З'ЇЗД КОЛИШНІХ МЕНШОВИКІВ»**

31 грудня 1923 р.

О съезде быв[ших] меньшевиков (т. Лебедь).

- а) Съезд провести под лозунгом ликвидации на Украине меньшевистской организации и лишения заграничной делегации полномочий от Украинской организации м[еньшеви]ков.
- б) Группового приема в нашу партию не допускать. Допускать прием на общих основаниях со срочной проверкой.
- в) Вызов на съезд представителя заграничной делегации отклонить.
- г) Для руководства съездом создать комиссию в составе тт. Лебеда, Затонского и Бляхера.

Лебедь

* Слова «со срочной проверкой» дописані власноручно секретарем ЦК КП(б)У Д.Лебедем. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 14.

**Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
«ПРО З'ЇЗД КОЛИШНІХ МЕНШОВИКІВ»**

8 лютого 1924 р.

- а) Считать работу по ликвидации б[ывших] меньшевиков на Украине законченной успешно.
- б) Дать директиву губкомам проследить роспуск губернских и других бюро бывших меньшевиков, согласно постановлений) Всеукраинского съезда б[ывших] меньшевиков.
- в) Как центральному, так и местным бюро б[ывших] меньшевиков все дела по ликвидации передать Истпарту. Губкомам переслать материалы в Истпарт при ЦК КП(б)У.

г) Дать директиву ГПУ усилить работу по борьбе с деятельностью оставшихся меньшевиков.

д) Предложить ГПУ наблюдать за тем, чтобы б[ывшие] м[еньшеви]ки организационно не оформились.

Лебедь

* Постановка написана власноручно секретарем ЦК КП(б)У Д.Лебедем. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 21.

**Лист наркома юстиції та прокурора УСРР до ЦК КП(б)У
про розгляд справ антирадянських партій у судовому порядку**

20 лютого 1924 р.

При разрешении вопросов о направлении дел о лицах, избранные в принадлежности к враждебным полит[ическим] партиям и полит[ическим] группировкам, возникает вопрос о том — целесообразно ли по соображениям политическим в тех случаях, когда в отношении подозреваемого лица полностью доказана принадлежность его к нелегальным партиям и активное участие в них — дела направлять для судебного рассмотрения в гласном или закрытом заседании, в зависимости от обстоятельств дела, или ограничиваться административной высылкой.

Прокуратура со своей стороны полагает, что дела о лицах в отношении коих полностью доказана их контрреволюционная деятельность (организация и участие в Соцмоле, агитация, хранение литературы, печатание и распространение и т.д.) необходимо рассматривать в судебном порядке.

Ввиду наличия конкретных дел, выжидающих направления, прошу дать соответствующие указания, известивши меня о времени рассмотрения вопроса.

Нарком юстиции и Прокурор республики (Скрыпник)

Зав. п/о надзора за органами ГПУ и Прокурор при НКЮ (Янский)

* Машинопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 29.

**Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
«ПРО ВИКОНАННЯ ВИРОКІВ ДО ВИЩОЇ МІРИ ПОКАРАННЯ»**

22 лютого 1924 р.

Возложить приведение в исполнение приговоров к высшей мере наказания на органы ГПУ.

Секретарь ЦК

Д.Лебедь

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 26.

**Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
на пропозицію М.Скрипника про розгляд справ членів
антирадянських партій у судовому порядку**

28 лютого 1924 р.

Признать рассмотрение в судебном порядке дел о деятельности лиц, принадлежащих к антисоветским партиям, политически нецелесообразным, а потому предложение тов. Скрипника отклонить.

Секретарь ЦК

Д.Лебедь

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 28.

**Пропозиції ДПУ УСРР до ЦК КП(б)У
з приводу ведення судових справ представників
антирадянських партій та угруповань**

29 лютого 1924 р.

Согласно циркуляра Секретного Отдела ОГПУ за 50277 от 14 марта 1923 г. члены антисоветских партий (меньшевики, эсеры, анархисты и другие), подлежащие изоляции, Госполитуправлением Украины до сего времени не предавались гласному суду, а высылались в административном порядке из места постоянного жительства в другие места УССР или за пределы таковой.

20-го Февраля с.г. Центральное Распорядительное Совецание, коему было представлено дело за № 3225 на группу Киевских меньшевиков (18 человек), на утверждение админссылки, это дело отложило, требуя предания меньшевиков гласному суду.

Между тем, соображения секретно-агентурное совершенно не допускают в отношении большинства указанных меньшевиков и членов антисоветских партий вообще, гласного суда. Очень редко у последних при обыске удается обнаружить компрометирующий материал (литературу, прокламации и т.п.), который мог бы служить для гласного суда вещественным доказательством виновности подследственных: ряд ликвидаций, произведенных ГПУ за последнее время вызвал усиление конспирации в среде антисоветских партий. Нелегальная литература обыкновенно по прочтении не задерживается у членов организаций и немедленно передается в общее хранилище. При этом в большинстве случаев это хранилище, находясь под агентурным наблюдением ГПУ, не может быть изъято, без длительной подготовки, в интересах сохранения агентуры. В интересах же сохранения агентуры не может быть представлен для оглашения на суде и прочий материал, изобличающий подследственных в участии в антисоветских партиях.

Не представляется возможным предание гласному суду и по

политическим соображениям. Суд над членом антисоветской партий за принадлежность к таковой, должен неминуемо превратиться в суд над самой антисоветской партией, что требует соответствующей политической ситуации, особой подготовки и т.д. К изложенному присоединяется еще ряд немаловажных причин, превращающих процесс предания суду в тормоз для работы ГПУ. Например, дело за № 3255 представлено в Прокуратуру 5 Января с.г., и получено обратно 5 Февраля, — Ц.Р.С. состоялось 20 Февраля и дело до сих пор не решено. Таким образом сейчас в Харькове по двум делам концентрировано 45 человек, Киевских меньшевиков, которые в ожидании решения дела, пока начали работать в партий, усиленно занимаются расследованием причин провалов и между прочим предполагают организовывать слежку за агентурой. Ввиду изложенного Госполитуправление УССР считает необходимым и впредь (за исключением особых единичных случаев), членов антисоветских партий и в частности Киевских меньшевиков не предавать гласному суду, а высылать в административном порядке, о чем просит соответствующего распоряжения в Прокуратуру.

ПРЕД ГПУ УССР
Зам. НАЧ СОЧ ГПУ УССР
НАЧСЕКРОТДЕЛА СОЧ ГПУ

(БАЛИЦКИЙ)
(ИВАНОВ)
(РАЙСКИЙ)

* Машинопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 30, 30 (36).

**Лист наркома юстиції і прокурора УСРР до ЦК КП(б)У
з приводу постанови про виконання вироків**

3 березня 1924 р.

Народный Комиссариат Юстиции просит прислать копию последнего постановления ЦК по вопросу приведения в исполнение приговоров к высшей мере наказания.

Нарком юстиции и Прокурор республики
Зав. Секретной частью НКЮ

(Скрыпник)
(Дубинский)

* Машинопис. На листі резолюція: «Особая папка. Постановления не посылаются, а сообщаются устно». ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 25.

**Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
«ПРО СТАН ГАЛИЦЬКОЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ»**

14 березня 1924 р.

а) Считать необходимым оказать материальную поддержку. Предложить Финкомитету отпустить необходимые средства.

б) Не возражать против устройства съезда Гал.К.П. на территории Украины, взять на себя содержание делегатов.

в) Секретариату разработать положение о взаимоотношениях КП(б)У с П.К.Р.П.

г) Остальные вопросы разрешить Секретариату.

д) Указанные решения согласовать с ИККИ.

Квиринг

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 34.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У на інформацію В.Балицького

7 квітня 1924 р.

а) Предложение Коновальца и др. (гр. Петрушевича) об их субсидировании/ отклонить, но в целях их дальнейшего разложения переговоры под разными предлогами оттягивать, предложив им представить подробные сведения о том, что у них имеется.

б) Поручить Секретариату выделить товарища для работы в Галиции, согласовав его работу с Комиссией тов. Уншлихта.

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 40.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У про ухвалу Катеринославського губкому КП(б)У від 21 квітня 1924 р.

2 травня 1924 р.

а) Продолжая по отношению к УКП прежнюю политику игнорирования УКП, считать нецелесообразным вступать с УКП в официальную полемику периодической печати.

б) Считать необходимым написать специальную брошюру об УКП для распространения в тех районах, где УКП проявляет некоторую деятельность, брошюру предназначить для работников непосредственно, занятых работой по разложению УКП.

Тов. Шумскому поручается подготовить издание брошюры.

Квиринг

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 44.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У про меншовиків

18 липня 1924 р.

а) Санкционировать арест меньшевиков, в частности руководящей верхушки.

б) Операцию на местах ГПУ согласовать с губкомами.

в) Дать губкомам директиву об удалении меньшевиков с учреждений и общественных организаций, близко соприкасающихся с рабочей массой, или облегчающих им возможность связи и информации в первую очередь из кооперации (в частности с должностей, связанных с разъездами — инструкторов и т.д.), страховых касс, ЦСУ и Внешторга.

Квиринг

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 69.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
«ПРО ПРОЦЕС «ПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ЛУБЕНЩИНІ»
28 липня 1924 р.

Предоставить суду право применить высшую меру наказания в отношении активных организаторов банды, виновных в политических убийствах с тем, чтобы количество осужденных не превышало 5.

Поручить тов. Гальперину ко времени вынесения приговора быть в Полтаве.

Квиринг

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 78.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
«СПРАВА КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ УКП»
30 липня 1924 р.

а) Считать нецелесообразной организацию политического процесса.

б) Дать директиву ГПУ наиболее активные элементы выслать из пределов Украины, согласовав с секретарем ЦК.

Квиринг

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 89.

Шифротелеграма ЦК ВКП(б) до ЦК КП(б)У у справі
«ПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ЛУБЕНЩИНІ»

30 липня 1924 р.

Сообщается постановление Политбюро от 30 июля по вопросу о процессе политической организации Лубенщины.

Постановили: «предложить ЦК КПУ прислать в ЦК письменное изложение мотивов своего предложения» 14/г.

Секретарь ЦК

Сталин

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 79.

**Постанова Політбюро ЦК КП(б)У
«ПРО ПОЛТАВСЬКИЙ ПРОЦЕС»**

1 серпня 1924 р.

Считать необходимым послать в ЦК РКП представителя НКЮ с докладом.

Поручить тов. Гальперину совместно с ГПУ в 24 часа составить доклад про записки и дать тов. Петровскому на просмотр.

Поручить тов. Гальперину под формальным предлогом отсрочить вышесение приговора до получения директивы ЦК РКП.

Вопрос о докладчике в ЦК РКП разрешить тов. Петровскому с тов. Гальпериним.

Квиринг

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 86.

**Шифротелеграма ЦК ВКП(б) до ЦК КП(б)У у справі
«політичної організації на Лубенщині»**

1 серпня 1924 р.

...Сообщается постановление ЦК «не возражать против приговора изложенного в шифровке тов. Квиринга за № 28» № п 15/3А.

Секретарь ЦК

Сталин

* Рукопис. Оригінал. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 1. – Арк. 80.

Підготували Руслан ПИРІГ та Наталія МАКОВСЬКА.